

מסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

משולחן גבוה

הרב מאיר שולביץ

עקרי הענין

חיוב ההודאה ושירה על הנס

מין פוסק הדור הגר"נ קרליץ שליט"א

ברכת שנעשה נס בגר על נס שאירע בגיורתו מסתברא דגר שנעשה לו נס בהיותו גוי, מברך שעשה לי נס במקום הזה, מפני שזה הודאה לא על מה שהיה בעבר, אלא אלהי הודאה על המציאות של היום, שהיום יש לו נס, שהוא חי, ולכן ביום שמתגייר מברך המעביר שינה מעפעפי. וכן מברך על נס שנעשה לאביו מהאי טעמא.

כשאיחר מלברך הגומל בשו"ע או"ח [סי' רי"ט ס"ו] כתב אם איחר מלברך ברכת הגומל על נס, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה, עכ"ל. ומ"מ מסתברא דיש גבול וקצבה לזה, דיסוד ברכת הודאה שהוא הודאה על נס שאירע לו, צריך שיהא כשעדיין יש לו הרגשה של הצלה מן הסכנה, ואם עבר זמן מרובה שאינו מרגיש אז את הרגשת ההצלה מן הסכנה אין לו לברך אז ברכת הגומל. ושאני ברכת הגומל מברכת שעשה לי נס במקום הזה שמברך הוא עצמו [בעל הנס] וכל יוצאי ירכו, ומברכים משלושים יום לשלושים יום, ואז הוא חובה כמו בפעם הראשונה [סי' רי"ח ס"ג וס"ד], דשאני התם דהמקום מזכיר לו את הנס, דהנה תלוי במקום ואינו דומה לגדר ברכת הגומל.

קטן שנעשה לו נס קטן שלא מברך הגומל על נס שאירע לו כמ"ש המג"א [רס"ו רי"ט] וה"ל קטן אין צריך להודות דלא שייך לומר דלחייבים טובות, דהא לאו בר עונשין הוא וכו'. מ"מ כשהגדיל ועובר במקום שנעשה לו נס כשהיה קטן או תינוק, מברך שעשה לי נס במקום הזה [א"ה: סיפר רבינו שליט"א על עצמו, שכשהוא נולד היה בסכנה גדולה, ונעשה לו נס גדול בהצלתו, וכשאביו קרא לו שם על שם הסבא, הוסיף לו עוד שם "נסים" לזכרון הנס הגדול שהיה לו]. (חוט שני בברכות הודאה)

לרפואת רבינו שמריהו יוסף נסים בן בתיה שליט"א בתושחי"י

ראויים לכך אלא בשביל מצות הסיפור שיקיימו בניהם לדורי דורות, זכו אבותינו בעת ההיא בשכר מצוה זאת לעשות להם נפלאות, וכמו שיבואר בסוף הפ' דהיינו דקאמר בעבור זה עשה ה' לי בשביל זכות מצות הסיפור שאני מספר עשה ה' בעת ההיא, ולהכי הרשע שאינו מספר אומר לו לי ולא לו שאילו היה שם לא היה נגאל, כיון שלא היתה הגאולה אלא בשביל שכר מצות הסיפור, והיינו דאמר שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובה, שהסיפור שהוא משבח להקב"ה ומספר נפלאותיו שבח הוא להמרבה לספר, כיון שבשביל זה היו הניסים והנפלאות וכיון שהוא היה הגורם לדבר אין לך שבח גדול מזה.

שוב מצאתי שכן הסביר מרן המשגיח הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל בנועם אמריו בפסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי מצרים. (שמות יג, ח) בעבור זה: בעבור שאקיים מצוותי כגון פסח מצה ומרור הללו. (רש"י), אשר לא כפי שמקובל לחשוב ולהבין שמצות אכילת מצה היא כתוצאה מסיבת יציאת מצרים, ונסבור שיציאת מצרים עצמה היתה לטעמים אחרים, אלא להיפך לגמרי, כל עצמותה של יציאת מצרים היתה לתכלית המצוה. -ומוסיף מרן המשגיח רבי ירוחם זצ"ל ומאיר, בהבנת עניני הניסים שעושה לנו הקב"ה קיימת הסתכלות מוטעית, נדמה לבני אדם שהנס נועד לתשועה ופירוק וכדומה, ואחרי שזכינו לנס הנה זה סיבה מחודשת לשמו הגדול, אבל לא כן הוא, כל תכלית הנס הוא ההלל, בשביל שאקיים את מצות ההלל, כי גם התשועה והפירוק הינן למען שנוכל להודות ולהלל לשמו הגדול. (דעת תורה שמות, עמ' ק"י) -

שוב מצאתי שבאמת כן בלשון המדרש, במדרש תהלים (מזמור מד) אמר להם משה לא במעשיכם אתם נגאלין, אלא למען תספר באזני בנך (שמות יב), ליתן שבח להקב"ה שבני מספרים תהלתו בין האומות, וכן הוא אומר שירו לה' שיר חדש, ספרו בגוים כבודו (תהלים צו א ג), ומה כבודו, שבני מספרים כבודו בין האומות, לכך נאמר ספרו בגוים כבודו, וכן בני קרח אמרו אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, והלא הם עצמם יצאו ממצרים, שנאמר ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות י כד), ולמה אמרו באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, אלא שהיו מתנבאים על הדורות האלו, אמרו לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לאבותינו עשית נפלאות ולו לא תעשה, [וכן הוא אומר פועל פעלת בימי קדם, פועל שפעלת שיצאו ממצרים וקרעת להם את הים, אבל לנו לא עשית כן]. וכן הוא אומר לא לנו ה' לא לנו (תהלים קטו א), להם עשית ולו לא עשית, מה הנאה יש לנו שעשית עם אבותינו, אימתי הוא טוב, כשתעשה עמנו את טוב, שנאמר עשה עמי אות לטובה וכו'.

ג. חיוב סיפור הנס הנלמד ממקרא זה. כתב בספר המצוות לרמב"ם והמצוה הקנ"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויארץ הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואין לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"פ) כל המאריך לספר ביציאת מצרים

א. מקור הענין. ב. (שמות פרק י פסוק ב) וּלְמַעַן תִּסְפְּרוּ בְּאָזְנֵי בְנֵיכֶם וְכוּן בְּנֵיכֶם אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֹתִי בְּמִצְרַיִם וְיָתָּה אֶתְּתִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וְיִדְעוּם כִּי אֲנִי יְקֹוֹק: ובמדרש תהלים (מזמור מד) כשנגאלו ישראל ממצרים אמר להם משה לא במעשיכם אתם נגאלין, אלא למען תספר באזני בנך (שמות יב), ליתן שבח להקב"ה שבני מספרים תהלתו בין האומות, וכן הוא אומר שירו לה' שיר חדש, ספרו בגוים כבודו (תהלים צו א ג), ומה כבודו, שבני מספרים כבודו בין האומות, לכך נאמר ספרו בגוים כבודו ע"כ. וכן הוא במדרש הגדול, למען תספר באזני בנך (יב), שצריך אדם ליתן שבח והודיה על מעשה נס. ובענין שירה על הנס. איתא במדרש רבה (שמות פרשה כ"ג פסקה א'). "אז ישיר משה הה"ד (שם צג) נכון כסאך מאז א"ד ברכיה בשם ר' אבהו אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך ... ד"א אז ישיר משה הה"ד (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל ברא אדה"ר ולא אמר שירה הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב"ה שנא' אז ישיר משה ובני ישראל היו פיה פתחה בחכמה אמר הקב"ה לאלו הייתי מצפה ... וכתב המהר"ל (גור אריה על שמות ט"ו א') "אז כשראה הנס וכו'. רצה לתקן היו"ד של "ישיר" שהוא לשון עתיד, ותירך דפירושו כשראה הנס - עלה בלבו שישיר, והיו שפיר לשון עתיד. וקשיא אם כן למה כתב זה שעלה בלבו שישיר, והרי מבואר בכתוב שהיה שר, והיו למכתב 'אז שר משה', ולמה לי להאריך ולומר 'עלה בלבו שישיר - וכן עשה' ותירך המהר"ל: "וישילומר מפני שהפעל של השירה הוא בלב, כי כאשר יגיע השמחה בלב הצדיקים עולה בלבם השירה, ואין לך ספק כי בכל לב היו משוררין ושמחים. ולכך כתיב "אז ישיר" שהיה עולה בלבם לומר שירה, כלומר שהגיע בלבם השמחה מן הנס, ולא שהיו מכריחים עצמם אל השירה על ידי שכלם כאדם שהוא מכריח עצמו לדבר, שאם כן לא היה שירה בשמחה, אבל השירה שהיא בשמחה - מתחלה מתחדש לו שמחה גדולה בלב, ומזה עלה בלבו שישיר, ולפיכך דרך לדבר בענין השירה בלשון עתיד."

ב. תכלית הנס היא בשביל שנוכל להודות ולהלל. כתב כאן בפנים יפות עה"פ ולמען תספר באזני בנך. וז"ל לפי פשוטו עיקר הנסים היה בשביל הסיפור לדורי דורות, כמו שיבואר בסוף הפ' בפסוק [יג, ח] בעבור זה עשה ה' לי וגו' שכל הניסים היו בשביל הסיפור, והיינו שאמרו [פסחים קטז ב] שבכל דור ודור חייב אדם לראות א"ע כאילו יצא ממצרים, וכו', עוד יש לפרש לשון למען תספר שהניסים והנפלאות שהיו במצרים היו בזכות המצות שיקיימו הדורות בסיפור יציאת מצרים, וכמ"ש בתחלת פרשת בראשית שאחז"ל [אבות פ"ה מ"ב] שהבן מזכה האב במספר הדורות לפניו, והיינו דקאמר שהניסים והנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא בימים ההם אעפ"י שלא היו ישראל

הגאון רבי אברהם סלים שליט"א
ראש ישיבת מאור התורה

ברכה על הנס

מקור הדבר שחייב אדם להודות על הנס, הוא בגמ' בברכות נד א, ולמדו זאת מיתרו שאמר ברוך ה' וכו'. והנה לשון הכתוב הוא שיתרו אמר "ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה וכו', עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים, כי בדבר אשר זדו עליהם". ובפשטות מה שאומר "עתה ידעתי וגו'" הוא סיפור דברים, שאומר שמכח הצלה זו הגיעה להכרה ברורה כי גדול ה' מכל האלוקים.

אבל נראה לבאר באופ"א, שבברכה על נס יש להודות על שני דברים, האחד על עצם ההצלה, ועוד שע"י הנס של ההצלה שרואים את יד ה', מגיעים לאמונה יותר בהירה בקב"ה [ועל דרך שכתב הרמב"ן סו"פ בא], ומה שאמר יתרו עתה ידעתי, הוא חלק מההודאה, שע"י יציאת מצרים הגיע להכרה של עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים.

ולפ"ז יש לבאר דבר נוסף, דהנה בשו"ע (או"ח סי' ר"ט ס"א), כתב שארבעה צריכים להודות, יורדי הים וכו' והולכי מדבריות וכו'. ושם בס"ה פסק השו"ע שאם בירך הגומל ונתכוין להוציא את חברו וכיון לצאת, יצא אפי' בלי עניית אמן, והגרע"א הביא שם בשם ספר אורים גדול שנסתפק אם הולך מדבר יכול לפטור בברכת הגומל את יורדי הים. ולכאז"ל מה הספק, דמ"ש מאוכל תאנה שיכול לפטור אוכל תמר הואיל וברכתן שוה.

אמנם לפי משנ"ת ההבדל הוא, דברכת בורא פרי העץ היא ברכה על כל פירות העץ, ולכן יוצא בברכתו של חברו אף שמברך על מין אחר, אבל ברכת ההודאה שגמלני כל טוב, היא ברכה על הישועה המיוחדת שהיתה לו, ולא רק על התוצאה שהגיע למחוז חפצו או שניצל, אלא שראה שה' בעזרו ועי"ז הכיר את גבורת ה' והתעורר ליותר אמונה בבורא עולם, וכיון שההכרה של הולכי מדבריות אינה אותו סוג של הכרה של יורדי הים, יש ספק שמא אינו יוצא בברכה, והיינו שהנידון אם בשומע כעונה סגי בשומע נוסח הברכה, או דצריך גם התוכן של הברכה להיות שווה, ויש לפלפל בזה.

ולפי יסוד זה מבואר הכפלות בכתוב [תהלים קז טו], יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, "חסדו" על ההצלה מהים ומהמדבר, "נפלאותיו" על ראיית הפלא של ההצלה שע"י הגיע להכרה ואמונה חזקה.

אולם יש להוסיף, דאע"פ שנתבאר שההודאה על הנס, היא על מה שרואים את יד ה', ומגיעים לאמונה בהירה יותר בקב"ה, מ"מ צריך גם להודות על עצם ההטבה וההצלה שבנס. ובמק"א הארכנו לבאר דברי חז"ל בסנהדרין צ"ד ע"א גנאי הוא למשה וששים ריבוא של אמרו ברוך, עד שבא יתרו ואמר ברוך ה'. וע"ש שהשוו טענה זו לטענה על חזקיהו המלך שלא אמרו שירה על הצלת ישראל מיד סנחריב. ולכאז"ל דמיון זה צ"ב, שהרי על הים אמרו את השירה ורק לא הזכירו ברוך ה', ומה החסרון הגדול בכך. ונתבאר בזה בהרחבה, שהתביעה היא, שעיקר השירה היתה שירות ותשבחות ולא הודאה על הנס, ומה שאמרו "זיהי לי לישועה" זהו רק בתור סיפור דברים של נס ההצלה.

ובזה מתבאר היטב, שינוי נוסח הברכה בין נס של יחיד לנס של רבים, שבנס של יחיד אומר ברוך שעשה לי נס וכו', ואילו בנס של רבים אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ולכאז"ל למה לא אומר ברוך שעשה לאבותינו נסים, כמו בנס של יחיד, ולמה בברכה על נס של רבים, מקדים את הנסים לאבותינו.

ולפי המתבאר, יש הבדל בין נס של רבים לנס של יחיד, שבנס דרבים שאירע לאבותינו, הרי מטבע הדברים חסרה ההרגשה של הודאה על ההצלה של אבותינו, שהרי דבר זה אירע בעבר הרחוק, ועיקר הברכה על הלקח שנלמד מהנס, על האמונה וההכרה שהגיעו אבותינו אליה ע"י הנס, ולכן מקדימים שעשה נסים ואח"כ לאבותינו, דההדגשה היא "על הנסים" שהגיעו על ידם להכרה שה' השולט בכל. אבל בנס של יחיד הברכה וההודאה גם על עצם ההצלה, ולכן ההדגשה שעשה "לי" נס במקום הזה. (נתיב התורה שמות)

בסתירת המאמרים האם המלאכים אמרו שירה
באמירת שירה א. על גבורות ה' ב. על ההטבה
והחסד

ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה.
[פרשת בשלח פי"ד פ"כ]

במגילה [דף י: ו] וסנהדרין [דף לט: ו] אמר רבי יוחנן מאי דכתיב 'ולא קרב זה אל זה כל הלילה' בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה, ע"כ, ופירשו במדרש שמות [פ"ג פ"ז] שאצל המלאכים כתוב וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו', ואף כאן רצו לקרוא זה לזה לומר שירה, והשיב להם השי"ת שאינו זמן שירה משום שמעשה ידי טובעין ביד ואינו שמח בכך.

והקשו האחרונים דהלא ישראל אמרו שירה, ואם מלאכי השרת אינם יכולים לומר שירה מפני שאינו זמן שירה ושמחה, אי"כ אף ישראל כן, וצ"ב.

ויש ליישב דהנה איתא בש"ס שם כך, כתוב 'זהוהי כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם כן ישיש להרע אתכם', ומי חדי הקדוש ברוך הוא במפלתן של רשעים, והא כתיב בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו, ואמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים וכו', אמר רבי אלעזר הוא אינו שש אבל אחרים משיש, דיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב ישיש.

הרי השי"ת משמח את ישראל ומשיש אותם במפלתן של רשעים, אך עכ"ז הוא עצמו אינו שש, ומעתה י"ל דמלאכי השרת אומרים שירה בשמים להשי"ת, ולכן כל שאינו שש אינו זמן שירה למעלה, אך ישראל במצב ששון שלהם באמת ראוי להם לומר שירה.

המהרש"א בסנהדרין הקשה דהלא איתא במדרש שם על הכתוב קדמו שרים אחר נוגנים, שאחר שישאל וקשה ממה שאמרו בתלמוד שם שהמלאכים לא אמרו שירה, וכתב ליישב דרך לאחר שאמרו ישראל שירה אמרו שירה, וביאמת הדברים מפורשים במדרש שם, שביקשו מלאכים לומר שירה ולא הניחן השי"ת, עד שאמרו ישראל שירה, ואז אמר שירה עם המלאכים.

ובשם משמואל [עניני ר"ה] כתב ליישב, דבליה רצו המלאכים לומר שירה, ולא הניחן השי"ת, כי בליה היה הזמן של טביעת המצריים, אך ביום אחר זמן הדין אמרו ישראל שירה, ואז אמר השי"ת עם המלאכים.

ולעניותי נראה לבאר דברי המדרש, דבאמת משני פנים יש לומר שירה, א. גבורות ה', ב. על ההטבה וחסדי ה', ומעתה המלאכים כאשר באו לומר שירה, אין עליהם לומר שירה מדין הודאה, כי הרי לא הוטב עמהם, ואך שהם אומרים שירה על הנהגת גבורות ה', ולכן לא הניחן השי"ת משום שבהנהגה זו יש צער, אך ישראל מקבלי הטובה, הם צריכים להודות לה' על חסדו, וכלפי ההטבה שיש לישראל ודאי יש כאן זמן שירה.

ומעתה נראה דאף שבתחילה רצו המלאכים לומר שירה על הנהגת ה' לא הניחן ה', אך לאחר שישאל אמרו שירה על חסדם בא השי"ת והמלאכים עמו להצטרף עם ישראל לומר שירה, והדברים מכוונים.

ומאמרו שמעת, שהמלאכים אינם יכולים לכוון בתרתי, לומר שירה מצד אחד, ומאיך להרגיש צער על איבוד מעשה ידי ה', אך ישראל יכולים לומר שירה על החסד מצד אחד, ומאיך להרגיש צער על איבוד מעשה ידי ה'. שכן 'מלאך' לשון 'שליחות', ואין מלאך יכול לעשות ב' שליחויות כאחד, אצל המלאך אין ב' בחינות, או שירה או עצב, ולכן המלאך אינו יכול לומר שירה, כאשר יש זמן צער על טביעת מעשי ידי ה'.

והוסיף לבאר באופן אחר, דהיא ממעלת ישראל שיש להם את כל הבחינות לפי הצריך לעבודת ה', שמחה ועצב משמשים בערבוביא, שמחה בשלימות מצד אחד, ועצבות מאידך, וכדמצינו בברכות [דף נט: ו] שמי שמת מרישן, אומר ברוך ד"ן האמת ואח"כ אומר הטוב והמטיב, הרי שעומד יהודי ומודה להשי"ת על הירושה שירש, ומאיך מתעצב על מיתת קרובו בברכת ברוך ד"ן האמת, וענין זה אינו שייך אצל מלאכי השרת.

ולעיל [עניני הלל] הבאתי בשם הגדת מעשה נסים, עה"כ הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה, הודו לה' כי טוב וגו', דב' עניני הלל נינהו, על גבורותיו, ועל חסדיו. שכן הגויים המקבלים טובה, אין זה ממית החסד שה' משפיע עליהם, אלא מצד ההשפעה היורדת לעולם בזכות ישראל, והנה לשון 'תודה' שייך רק אצל מקבל הטובה, שהוא נתון הודאה למטיב לו, ומעתה כוונת הכתוב כך היא, הללו את ה' כל גויים שהגויים צריכים להלל על מעשה ה', וזהו על רוממות וגבורות ה', אך לגבי ישראל נאמר כי גבר עלינו חסדו וגו' הודו לה' כי טוב, כי עלינו להודות על החסד שהטיב עמנו, יעו"ש.

הרי זה משובח. והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו ית' (ס"פ בא) והגדת לבנך ביום ההוא וכו'.

והנה כתב בקרית ספר לחדש בהלכות חמץ ומצה פרק ז וז"ל 'ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר ואתנו הוציא משם שאף אותנו גאל הקדוש ברוך הוא ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא וזכרת כי עבד היית במצרים כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית וכל זה נכלל במצות סיפור יציאת מצרי' בליל ט"ו לניסן וכו'-- ומטו בבי מדרשא לבאר שעל ידי שמראה בעצמו כאילו הוא בכלל הנס ממילא הוא נחשב כבעל הנס ואז חייב להודות מדין בעל הנס.

ד. ברכת הגומל. כ' השולחן ערוך אורח חיים סימן ר"ט א' ארבעה צריכים להודות. יורדי הים כשעלו ממנה, והולכי מדברות כשיגיעו לישוב, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוב בבית האסורים ויצא, וסימנך: וכל החיים יודוך סלה. "חולה" "יסורים" "ים" "מדבר". [ושם סעיף ב] מה מברך: בא"י הגומל לחיבים טובות שגמלני כל טוב, והשומעים אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. [ושם סעיף ג] צריך לברך ברכה זו בפני יו"ד, ותרי מינייהו רבנן, דכתיב: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהלים קז, לב), ואם לא שכיחי רבנן, לא יניח מלברך; ונהגו לברך אחר קריאת התורה, לפי שיש שם עשרה; ואם בירך בפחות מעשרה, יש אומרים שיצא, ויש אומרים שלא יצא, וטוב לחזור ולברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות.

אמרו שירה אמר השי"ת עם המלאכים, וקשה ממה שאמרו בתלמוד שם שהמלאכים לא אמרו שירה, וכתב ליישב דרך לאחר שאמרו ישראל שירה אמרו שירה, וביאמת הדברים מפורשים במדרש שם, שביקשו מלאכים לומר שירה ולא הניחן השי"ת, עד שאמרו ישראל שירה, ואז אמר שירה עם המלאכים.

'הודאה ושירה על הנס'

שני סימנים יש לנו בשו"ע או"ח המתייחסים לניסים. סימן ר"ח 'ברכות הנעשים על הנסים' וסימן ר"ט 'ברכת הודאת היחיד'.

הסימן הראשון מדבר בברכה שצריך לברך כאשר רואים 'מקום שנעשו בו ניסים לישראל' כגון מעברות הים ומעברות הירדן... וחומת יריחו מברך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. ברכה זו נתקנה רק על נס שנעשה 'לכל ישראל או לרובן' אבל נס שנעשה 'לקצת ישראל' או 'שנעשה נס ליחיד' לא מברכים עליו כולם. בנס שנעשה ליחיד, רק היחיד עצמו, שלו נעשה הנס, מברך 'שעשה לי נס במקום הזה'.

הסימן השני מדבר על 'ארבעה צריכים להודות' שהם יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה ונתרפא וחיבוש בבית האסורים ויצא. 'וסימנך וכל החיים יודוך' חיים ר"ת חיבוש, ייסורים, ים מדבר. 'ארבעה אלו לאו דווקא' כותב המחבר 'דהוא הדין למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל... וכל כיוצא בזה כולם צריכים לברך הגומל'.

אלו שני דברים שונים, כותב המ'מנה ברורה: 'בשעה שארעה לו ההצלה צריך לברך ברכת 'הגומל' 'חייב להודות ולשבח לבורא על שהכין והזמין לו הצלה ברגע זה'. בנוסף לכך תקנו כי 'כשחזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס' מברך 'שעשה לי נס במקום הזה', נעשה לך נס תברך הגומל. כעבור זמן כאשר תחזור לאותו מקום בו נעשה לך נס תברך 'שעשה לי נס במקום הזה'.

בסוף סימן ר"ח מביא המשנה ברורה: 'כתבו האחרונים מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר: 'הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש' וראוי לומר פרשת תודה וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות להשם יתברך ולשמוח ולספר חסדו'.

בפרשת קרבן שלמים כתוב: 'אם על תודה יקריבנו' בזמן שבית המקדש קיים היה עליו להביא קרבן שלמים לתודה. כמו שפירש רש"י 'על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחיבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהם צריכים להודות שכתוב בהן 'יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבח וזבחי תודה'.

יחד עם 'קרבן תודה' מביאים ארבעים לחמים מסוגים שונים. שלושים מהם 'חלות מצות' ועשרה מהם חמץ. הגמ' במנחות אומרת שמתוך ארבעים הלחמים שמביאים בקרבן התורה שלושים ושישה לחמים חוזרים לבעלים והכהן לוקח רק ארבעה לחמים.

אמנם קרבן תודה הוא שלמים, אך הוא שונה מכל קרבנות שלמים ש'הרבה באכילתו וקיצר בזמנו'. קרבן תודה הרבה באכילתו בנוסף לבשר עוד שלושים וששה לחמי תודה וקיצר באכילתו ששלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד ותודה נאכלת ליום ולילה בלבד והלילה הזה הוא רק עד חצות.

פרק ק"ז בתהילים מדבר על הארבעה החייבים להודות על הנסים שאירעו להם מתחיל בפסוק: 'הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו גאולי ד' אשר גאלם מיד צר' מי שזכה ונמנה על ארבעה אלו יש עליו לעשות שני דברים: 'יודו לד' חסדו ונפלאותיו לבני אדם'. להודות לקב"ה על הנס שנעשה לו ובנוסף לזה יש עליו מצווה לספר 'ונפלאותיו לבני אדם'. לספר לבני אדם את הנפלאות שעשה לו הקב"ה.

זו הסיבה שהרבנות תורה באכילת שלמי תודה וקיצרה בזמן האכילה. כדי שיוכרח מביא הקרבן להזמין רבים מידידיו לסעודה לספר 'ונפלאותיו' לכמה שיותר 'בני אדם' כדי שלא יגיע ח"ו 'לנותר'. 'ברכת הגומל' שהיא במקום קרבן תודה צריכה גם היא להיאמר בעשרה, בציבור. כדי שיתקיימו שני הדברים: 'יודו לד' חסדו' וגם 'ונפלאותיו לבני אדם'.

על הפסוק: 'הללו את ד' כל גויים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו' יש ששאלו מדוע הגויים ואומות העולם צריכים להלל ולשבח לקב"ה על חסדו עם ישראל? והשיבו בהקדימם, משל לסומא שהיה יוצא מידי יום מביתו כשהוא נוטל עימו את כל רכושו, כיס מלא מטבעות זהב. שניים משכניו שחמדו את מטבעות הזהב של שכנם הסומא, החליטו לחפור בור בדרכו הקבועה של הסומא ותכננו כי כאשר ייפול הסומא לבור הם יבואו 'לעזור' לו ויטלו ממנו את הכיס עם מטבעות הזהב.

למחרת, המתינו ליד הבור וראו מרחוק את הסומא יוצא לדרכו כמידי יום וכיס המעות עליו. הסומא התקדם לעברם וממש בשנייה האחרונה לפני שהגיע לבור, סב על עקבותיו וחזר לביתו.

הודאה על נס**גדר נס**

יש לדון מהו נס, הנה לענין ברכת הגומל הגדרת נס הוא דבר שיוצא מסדרו של עולם, כמעט דבר פלאי שעמד עליו שור לדורסו והוא יצא מתחתיו כמהואר בס"י ר"ט ובענין חיוב הודאה על נס יש לדון הזה עמא לפי הרגשתו של אדם הדבר תלוי והיינו מי שהיה במצוקה ח"ו ולפי דעתו זו מצוקה גדולה ויצא לדעתו מאפילה לאורה כיון שלהרגשתו נעשה לו נס חייב להודות על זה כמו כן יש לדון להיפך מי שנעשה לו נס גדול ואינו בר דעה ולא חלי ולא מרגיש ולא מבין שניצל מרדת עחת, האם יש לחייבו להודות כפי עמסתבר.

הכניס עצמו לסכנה

ידוע מש"כ הרלב"ג כי אדם חכם צריך לזזהר מסכנה רחוקה, כמו"כ ידוע מש"כ המס"י "היכא שההיזק מצוי ונדע יש לירא", כמו כן מה שאנו נוהגים לעבוד עבודות אך אם יש בהם סכנה קצת ח"ו זה משום שיש צורך גדול, ולצורך גדול מותר לאדם להכניס עצמו לסכנה רחוקה כמו יורדי הים או שכיר שעולה בהנין, יש להתבונן לענין אדם שהכניס עצמו לסכנה גדולה בחנם וניצל אם יודה על נס או כיון שעשה עבירה היו ליה כעין מצוה האהה בעבירה, וכגון חולה ב"מ שהרופא אסר עליו מאכל מסוים והוא אכל ממנו הרבה, והצילוהו או שמאיזו סיבה המאכל לא השפיע האם יודה על זה או שאין להודות על הצלה שנעשתה מעבירה.

הודאה יבשה

יש להתבונן מדוע לא אומרים 'על הניסים' בהרכת על המחיה, ואמרו דרך צחות, כי הודאה במשפט קצר לא נחשבת הודאה, ושמתני עאחד מגדולי הפוסקים זצ"ל לא כיוון כל כך בהרכת 'עודה לך' וחזר על ברכה זו, יש מקום לצדד מי שהודה וליבו כל עימו שחייב לחזור, אך כי לא חוזרים הלתי על ברכת אבות ופס' ראשון אם לא כיוון יש מקום לומר שגם בהודאה על נס אם לא כיוון בה חסר לה שם הודאה, וחייב לחזור.

נשאלת השאלה מי צריך לברך 'הגומל' ? הסומא הרי אינו יודע מכלום, הוא לא ניצל ואין לו על מה להודות. השכנים הזוממים הם צריכים להודות על שלא עלה בידם לפגוע בסומא.

עם ישראל אינו יודע מה זממו לעשות לו הגויים ואומות העולם. אילו תוכניות רעות שלהם לא יצאו לפועל. לכן אנחנו אומרים: 'הללו את ד' כל גויים שבחוהו כל האומים' כי רק אתם הגויים יודעים מאיזה אסונות רח"ל עם ישראל ניצל מפני 'כי גבר עלינו חסדו' של הקב"ה.

שלוש פעמים בכל יום עלינו להודות לקב"ה 'על ניסוך ועל נפלאותיך שבכל יום עמנו'. עלינו להתבונן, לראות ולהכיר את חסדיו הגדולים של הקב"ה עמנו 'ערב ובוקר וצהרים'. לא נהיה כפויי טובה ח"ו ו'תמיד נספר תהילתך ונהלל שם תפארתך'.

שהבעל שלמי תודה כשהוא רואה ששלמיו אינם נאכלים אלא ליום ולילה עד חצות מזמין על שלמי תודתו אחיו ואוהביו ומידעיו לאכול ולשמוח עמו ושאלו זה את זה על מה היתה תודתו הוא יגיד להם הנסים והנפלאות שעשה עמו ה' וירממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו" (תהלים ק"ז), ואילו היו שלמי תודה נאכלים כשאר השלמים לשני ימים ולילה אחד לא היה בעל הנס מזמין לשום אדם כי לשני ימים ולילה אחד בבית אחד יאכל, אבל בראותו הבשר והלחם רב בביתו ושלא יאכל אלא ליום ולילה אחד בהכרח יקרא רבים ממידעיו ואחוזת מרעיו לאכול, ובנצי"ב הוסיף לפרש הפסוקים בתהלים "לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא", אולם זה לא מספיק אלא "בחצרות בית ה' וגו'", צריך לפרסם הנס כמה שיותר לבני אדם. וא"כ יוצא שיש ענין לספר חסדי ה' לפני אנשים רבים. ועפ"ז כתבו לפרש הפסוקים בתהלים (ק"ז פס' כ"א-כ"ב) "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה", דבתחילה עיקר החיוב לגמול על הטובה ע"י סיפור נפלאותיו לבני אדם, ולכן אמרה תורה שיביא קרבן תודה, ועי"ז יספרו מעשיו ברנה, ואז יתקיים החיוב לספר נפלאותיו לבני אדם. ולפי"ז נראה דעדיף לעשות סעודה בהשתתפות כמה שיותר אנשים שע"ז נאמר "ברב עם הדרת מלך" שע"י שמפרסם את ניסיו לפני הציבור אז יהיה הדרת מלך כמה שיותר.

רבינו בחיי בפרשת צו מונה בין חייבי קרבן תודה עוברי ימים היוצא מבית האסורים העובר במדבר ונתרפא מחליו, גם חתן, דהיינו צריך להודות להקב"ה שזכה להקים בית נאמן בישראל. ונראה לפי הנצי"ב והאברבנאל שהסבירו דמטרת קרבן תודה לשבח ולהלל את הקב"ה על הנס, ופרסום הנס צריך להיות ברבים, ומשום כך נאמר בגמ' כתובות שצריך להיות בסעודת שבע ברכות פנים חדשות, דהיות וחתן מביא קרבן תודה, וגם בזה"ז שאין קרבן תודה חייב החתן להרבות בהודאה על החסדים שנשפע עליו, ולכן צריך פנים חדשות בכל יום כדי להרחיב את מעגל המשתתפים בשמחת השבח וההודאה.

נעשה לו נס יעשה צרכי רבים

מובא במסכת שבת דף ל"ג ע"ב דכל אדם שנעשה לו נס צריך לפקח ולעשות צרכי רבים, והראיה מיעקב אבינו ע"ה דהואיל שנעשה לו נס שנרפא מצלעתו כשנאבק עם המלאך לפיכך "יוחן את פני העיר" דהיינו שתקן צרכי רבים, וכך פסק המגן אברהם באו"ח סימן רי"ח ס"ק ד'.

ונראה לומר דמה שכתוב בגמ' שבת שצריך לעשות צרכי רבים כשנעשה לו נס, משום דעל ידי כך הוא מוסיף לעצמו זכויותיו אשר התמעטו זכויותיו בשביל הנס שאירע לו, וזה שאמר רשב"י שהיות ונעשה לו נס והתמעטו זכויותיו יפעל לזכות את הרבים ויוסיף לעצמו זכויות לעומת נכיון הזכויות שנגרם עקב הנס. בס' שלמי נדרים בדברי הקדמתו לס' מביא מש"כ לפרש בעל ישועות יעקב לבאר מה שאמרו חז"ל במסכת שבת נ"א ע"ב "מעשה באדם שמתה אשתו והניחה לו בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו דדים וכו', ואמר רב יוסף בא וראה כמה "גדול" אדם זה שנעשה לו נס כזה, אביי אמר כמה "גרוע" אדם זה שנשתנו עליו מעשה בראשית", ומסביר שאין מחלוקת בין האמוראים ושניהם אמת, כי בוודאי אדם זה גדול הוא שנעשה לו נס כזה, אך עם זאת כמה גרוע הוא שנגרעו זכויותיו, ומי לנו גדול מיעקב אבינו ע"ה שאמר "קטנתי מכל החסדים", לאור זה מבאר על נכון מה שעונים לזה שמברך ברכת הגומל לאחר ברכתו "מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה" ולא מספיק בעניית אמן כמו בשאר ברכות שעונים השומעים אמן בלבד, אבל הכוונה היא שמברכין אותו ושלא ינוכה לו מזכויותיו בעבור הנס שנעשה לו, לכן אומרים לו מי שגמלך טוב הוא יגמלך "כל טוב סלה" בלי נכיון, וכמו שאומרים בברכת המזון "מכל טוב לעולם אל יחסרנו" שיש לפרש ג"כ שמכל טוב שגמלנו לעולם הנצחי אל יחסרנו (עי' שו"ת אבני נזר או"ח תשובה ל"ט שו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן פ"ח ובשו"ת תירוש ויצהר סימן ר"ח).

נהגו העולם לערוך סעודת הודאה על כל צרה שנחלצו ממנה בחסדי ה'. מובא בגמ' ב"ק (פ' ע"א) "רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן". וכתב בים של שלמה (ב"ק פ"ז סימן ל"ז) וז"ל "ונראה כל סעודה שאדם עושה שלא כדרך מרעות ושמחה אלא כדי ליתן שבח למקום או לפרסם המצוה או לפרסם הנס קרוי סעודת מצוה". וכך כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן ע'). המשנה ברורה (סימן תר"ע סק"ט) מציין דברי היש"ש, בעל החיי אדם (כלל קנ"ה סעיף מ"א) כתב וז"ל "מי שאירע לו נס וכו' ונ"ל דאותה סעודה שעושים בשביל הנס היא סעודת מצוה דלא כמש"כ הפרי חדש או"ח סימן תצ"ו, וכן אנו עושין על הנס שנעשה לנו בשנת תקס"ד אור ליום ט"ז כסליו שהיתה הריגה גדולה בחצר שאני דר בו ונפלו כמה בתים בחצר וגם בית אחד שלי ומחדר שהיו שם כל בני ביתי וקורה אחת והחומה נפל על בתי עד שהיה כפסע בינה לבין המות וכן אשתי נפצעה בפניה וכו' ולמען ספר נפלאות ה' כדכתיב "זכר עשה לנפלאותיו" קבלתי עלי ועל זרעי בלי נדר יתאספו יחד תיכף אחר מעריב וידליקו נרות כמו ביו"ט ולומר שיר היחוד כולו בנעימה ואחרי זה לעשות סעודה ללומדי תורה לפי שאפשר". בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קס"א וקצ"ג) מציין מש"כ בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן מ"ט) והביאו המג"א (סימן תרפ"ו) שיכולים בני העיר להתקין בהסכמת חרם עליהם לעשות פורים ביום שנעשה להם נס. (עי' שדי חמד מערכת כללים י' כלל ג"ג ובשו"ת ראשית ביכורים דף פ"ז שהאריכו בזה). כתב בס' כף החיים (או"ח סימן רי"ח אות ט') "נתפשט המנהג וכן הובא בשלה"ק שכמה גדולי ישראל שהיו בצרה וניצלו שבכל שנה ושנה באותו היום מתבודדים עצמם בתפילות ותשבחות לקל ית"ש על התשועות שהיה להם עפ"י הנס ואח"כ לשמוח קצת עם אוהביו ורעיו כפי השגת יד והוא לפרסום נס, והוא מנהג נכון". וכן מפורש בשאילתות דרב אחאי גאון פרשת וישלח (סימן כ"ו) "דמחייבין בית ישראל לאדי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחשי להו ניסא". בקונטרס מגילת איבה להגאון בעל תוספות יו"ט כתב שביום שיצא מצרה לרווחה אור ליום שני של ר"ח אדר עשה סעודת הודאה חגיגית והוא מצוה לבניו ולזרעו אחריו שגם הם יחוגו את סעודת ההודאה באור ליום א' באדר עבור הניסים שנעשו לו. (עי' שו"ת בית הלוי בהקדמה), וכתב המשנ"ב (סימן רי"ח ס"ק ל"ב) "זכתו האחרונים מי שנעשה לו נס יש לו להפריש כסף כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויה"ר שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש, וראוי לומר פרשת תודה וטוב וראוי לתקן איזה צרכי רבים ובכל שנה יתבודד ביום הזה להודות לה' יתברך ולשמוח ולספר חסדו".

כמה אנשים צריך בסעודת הודאה

יש לדון האם צריך בסעודה זו דוקא בעשרה אנשים או אפשר גם בלא עשרה. ולכאורה מדברי הקיצור שלחן ערוך (סימן ס"א סעי' ג') שכתב דבכל שנה ושנה יתבודד להודות לה' ולספר הנס וכו', משמע שלא צריך דוקא עשרה, וכן מבואר בשו"ת חוות יאיר (סימן ע') דאף דסעודת הודאה נחשבת לסעודת מצוה מ"מ אין צריך דוקא עשרה אנשים לסעודה, דכל ענין הסעודה אינו אלא מנהג בלבד וסעודת מצוה תחשב גם כשעושה לבדו, ורק לגבי ברכת הגומל מצינו לברך בפני עשרה, אולם זה ברור דבקיבוץ מנין ויותר שמזמין לסעודה יש בו משום כבוד הבורא יתברך, וכך משמע בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן ק"ז). בס' ארחות חיים (ספינקא, סימן רי"ט אות ה') מציין מש"כ רש"י באיוב (ל"ג, כ"ז) שכתב "עשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ויתודה ליוצרו". (עי' שו"ת חיים שאל להחיד"א ח"ב סימן י"א).

צריך לפרסם את הנס ברבים

האברבנאל בפרשת צו וכן הנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא ז', י"ג) העירו למה הבדיל ה' ששלמי תודה נאכלים ליום ולילה אחד מכלל שאר השלמים שהיו נאכלים לשני ימים ולילה אחד, והסבירו דהוא לפרסום הנס, וזה

הנושאים הבאים

יתרו- איסור לא תחמוד, לא תחמוד בית רעך (כ"ד).
משפטים- נזקי אש, כי תצא אש (כ"ה).
תרומה- הפסקה.
תצוה- שמן בהלכה, ויקחו אליך שמן זית

מכון ירושלים

אוצר מפרשי התורה

אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה בעריכה תמציתית וייחודית להשיג בהנויות המפרים

מוסד קולות ירושלים

אשת חיל

מדרשים, נכתרו, ראשונים, אחרונים, חסידות